

## ЕВОЛЮЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Ткачук Г.Ю.

Житомирський державний технологічний університет

Досліджено історичні передумови формування понятійного апарату в сфері економічної безпеки підприємства. Розглянуто підходи вчених-економістів сучасності до сутнісного наповнення поняття економічної безпеки. Проведено критичний аналіз основних визначень із зазначенням їх сильних та слабких сторін. Здійснено узагальнення існуючих підходів до визначення сутності економічної безпеки та запропоновано авторське бачення даного поняття. Окреслено основні напрямки подальших досліджень в сфері економічної безпеки підприємства.

**Ключові слова:** економічна безпека підприємства, захисний підхід, ресурсно-функціональний підхід, комплексний підхід, вузько функціональний підхід.

**Постановка проблеми.** В умовах ринкової економіки суб'єкти господарювання організують свою діяльність в умовах невизначеності та непередбаченості. Економічна криза ще більше загострила та сформулила передумови для виникнення різного роду небезпек і загроз діяльності підприємств. Ситуація, яка виникла потребує від господарюючих суб'єктів швидкої реакції на зміни, що відбуваються у зовнішньому середовищі та вирішення питань, пов'язаних із фінансовою, виробничою, технологічною, інвестиційною та інформаційною сферами діяльності. Отже, забезпечення економічної безпеки стає необхідною умовою для успішної діяльності підприємств, його виживання та розвитку.

Економічна безпека наразі є одним із пріоритетних функціональних напрямків безпеки. Глобалізація та загострення конкурентної боротьби актуалізують питання пов'язані з визначенням сутності економічної безпеки, що в кінцевому підсумку дадуть можливість точно встановити методи та інструменти її забезпечення. Таким чином, точне розуміння сутності поняття економічної безпеки стає необхідною умовою для забезпечення нормального функціонування та розвитку господарюючих суб'єктів.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблема, пов'язані з економічною безпекою підприємства присвячені праці таких видатних вітчизняних та зарубіжних вчених, як: О. Ареф'єва, Л. Бендіков, В. Забродський, О. Ляшенко, Є. Олейников, Т. Соколенко, Т. Сухорукова, В. Тамбовцев, В. Шликов, В. Ярочкін та ін. В той же час, питання щодо розуміння сутності економічної безпеки підприємства потребують більш детального дослідження через відсутність єдиного підходу до її розуміння, а й отже залишаються актуальними і потребують подальшого наукового дослідження.

**Мета дослідження.** Виходячи із актуальності наукового дослідження, метою статті є узагальнення досвіду існуючих підходів до визначення сутності поняття «економічна безпека підприємства», із характеристикою основних етапів її еволюції.

**Виклад основного матеріалу.** Історичні передумови формування понятійного апарату в сфері економічної безпеки підприємства обумовлені набуттям Україною незалежності та розпадом Радянського Союзу. Адже за умов командно-адміністративної економіки, коли не існувало ринкових відносин, держава установлювала плани підприємствам, закріплювала за ними господарські зв'язки, виступала у ролі інвестора і кредитора усіх підприємств, взагалі не виникало потреби і не поставало питань щодо забезпечення економічної безпеки на рівні суб'єктів господарювання. І тільки, з набуттям Україною незалежності, роздержавленням та при-

ватизацією, розвитком ринкової економіки почала виникати потреба у забезпеченні економічної безпеки підприємств.

Перше визначення сутності економічної безпеки підприємства, сформуливалось на терені вітчизняної науки у 90-ті рр. ХХ ст., і було пов'язано безпосередньо із забезпеченням його комерційної таємниці [1; 4; 7; 10; 12; 16; 19; 22]. Даний підхід, як вже зазначалося, обумовлений низкою економічних перетворень в країні, а саме: розвитком різних форм власності та видів підприємницької діяльності, виходом підприємств на відкритий ринок, конкуренцією тощо. На підприємствах гостро стало питання захисту внутрішньої інформації, яка стосується впровадження новітніх технологій, зниження витрат, виробництва конкурентоспроможної продукції та інших конкурентних переваг, одним словом – інтелектуальної власності, від конкурентів. Саме тому, забезпечення економічної безпеки підприємства спочатку прирівнювався до захисту його інформації [2; 3; 8; 9; 11; 16; 25; 29; 30].

В той час превалювала думка, що захист інформації визначається рівнем безпеки «самої слабой ланки» – персоналу підприємства. На початку 90-тих рр. на підприємствах була впроваджена дворівнева система захисту інформації. Перший рівень забезпечувався збереженням комерційної таємниці службою безпеки підприємства. Другий рівень – створенням колективних настанов за допомогою засобів організаційної культури щодо формування атмосфери «пильності та відповідальності». Таке ставлення до захисту економічної безпеки як до збереження його інформації та комерційної таємниці є досить вузьким та однобоким, адже існує ще низка внутрішніх та зовнішніх факторів задіяних у її забезпеченні.

Перехід до ринкової економіки наприкінці ХХ ст. змусили під іншим кутом розглядати питання економічної безпеки підприємств. На зміну першому прийшов підхід, який передбачав те, що економічна безпека підприємства знаходиться під безперервним впливом зовнішнього середовища, яке за умов ринкової економіки є досить мінливим та невизначеним. Економічну безпеку почали розглядати як стан, що обумовлений впливом зовнішнього середовища.

За такого підходу під сутністю «економічної безпеки» розуміли такий стан суб'єкта господарювання, який забезпечував йому здатність протистояти несприятливим зовнішнім впливам. Таким чином, економічною безпекою вважали спроможність господарюючого суб'єкта забезпечити стабільність свого існування та розвитку за різних, навіть несприятливих, умов зовнішнього середовища, незалежно від характеру впливу даного середовища на діяль-

ність підприємства, а також масштабу і характеру внутрішніх змін [14, с. 35; 15, с. 48; 26, с. 33].

На думку В. Забродського економічна безпека визначається сукупністю сукупність якісних та кількісних характеристик, і, саме головне, які «...відображають здатність «самовиживання» і розвитку в умовах виникнення зовнішніх та внутрішніх економічних загроз» [14, с. 35]. Як ми бачимо, автор виділяє спроможність підприємства розвиватися в процесі адаптації до внутрішніх та зовнішніх загроз.

Т. Соколенко розглядає економічну безпеку підприємства з точки зору адаптивності його стратегічного потенціалу. За умови неможливості стратегічного потенціалу пристосуватися до умов зовнішнього середовища виникає загроза втрати економічної безпеки, яка полягає у втраті конкурентних позицій на ринку, погіршення фінансово-економічного стану тощо [21]. Т.Г. Сухорукова у своїй роботі [15] наголошує на тому, що економічна безпека є складовою конкурентоспроможності підприємства. У даному випадку ми погоджуємося із автором, адже економічна безпека може бути вагомою конкурентною перевагою, спроможною забезпечити конкурентоспроможність підприємства на ринку.

В рамках «імовірності настання небажаної зміни», а отже впливу на діяльність суб'єкта господарювання зовнішніх та внутрішніх факторів розглядає економічну безпеку В. Тамбовцев [24], характеризуючи її певним набором внутрішніх параметрів життєздатності підприємства. Зміна комбінації даних параметрів визначає ступінь «небажаної зміни» зовнішнього середовища. Таким чином, автор припускає те, що зовнішнє середовище може лишатись стабільним протягом довгого періоду часу, що само по собі неможливо. Адже мінливість зовнішнього середовища характеризує його постійний стан, а стабільність – навпаки є тимчасовою характеристикою. У процесі господарювання майже неможливо спрогнозувати ймовірність настання небажаних змін, які крім того потрібно ще ретельно досліджувати та чітко окреслити.

Під подібним кутом зору розглядають економічну безпеку Д. Ковальов та Т. Сухорукова, а саме під «...захищеністю всіх боків діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього середовища, а також здатністю швидкого усунення різноманітних загроз та пристосованість до умов, що створилися, які не позначається негативно на діяльності підприємства» [15, с. 48]. Проте, незрозумілим у даному визначенні вбачається необхідність пристосовуватись до умов «...які не позначається негативно на діяльності підприємства».

Л. Бендіков вбачає економічну безпеку підприємства під захищеністю складових його потенціалу від «прямих та непрямих економічних загроз, що пов'язані з неефективною науково-промисловою політикою держави або формуванням несприятливого зовнішнього середовища та здатністю до відтворення» [6, с. 9]. Даний підхід дає можливість розглядати економічну безпеку з точки зору захищеності складових його потенціалу від зовнішніх та внутрішніх загроз.

У вище перелічених визначеннях відсутнє трактування поняття загроза. Таким чином, незрозуміло що таке загрози, яким чином вони виникають та який механізм та інструменти боротьби із ними. Адже загрози є неодмінним атрибутом ринкового середовища, і, підприємство в процесі функціонування неодмінно стикається з ними. Ще менше ясным видається формулювання «захищеність підприємства», адже незрозумілим залишаються також інструменти, механізми та результати захищеності.

В межах захисного підходу (стану суб'єкта, який обумовлений впливом зовнішнього середовища) окремо виділяють ресурсно-функціональний [14, с. 38]. Його сутність полягає в тому, що економічна безпека розглядається як стан найефективнішого використання ресурсів, внутрішнього потенціалу суб'єкта господарювання, який дає можливість протистояти зовнішньому впливу на підприємство, забезпечуючи при цьому стабільне господарювання та розвиток. Згідно даного підходу виділяють сім функціональних складових забезпечення економічної безпеки: інтелектуально-кадрову, фінансову, техніко-технологічну, політико-правову, екологічну, інформаційну і силову [14, с. 39].

До основних переваг ресурсно-функціонального підходу можна віднести його комплексність, яка передбачає дослідження факторів впливу на неї та процесів її забезпечення, встановлення індикаторів рівня забезпечення функціональної складової економічної безпеки тощо. Поряд із тим, дана перевага може розглядатися як основний недолік даного підходу через широту охоплення основних складових даного визначення. Адже економічна безпека підприємства визначається і з точки зору пристосування до мінливих умов зовнішнього середовища, і в якості забезпеченості ресурсами та управління ними. При такому багатогранному визначенні втрачається сенс самої безпеки, і, вона набуває рис ефективності підприємства.

Автор не погоджується із точкою зору Є. Олейнікова, який під економічною безпекою розуміє «...стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів» [19, с. 138]. Все ж таки на нашу думку, економічна безпека повинна поєднувати у собі й інші механізми й складові елементи.

Також існують спроби описати економічну безпеку з інших точок зору. Подальші дослідження В. Шликова [26] дають змогу зробити висновок, про розширення його погляду на економічну безпеку як «...мінімізацію затрат та збереження контролю над власністю» [27, с. 62; 28, с. 39], що забезпечується шляхом «боротьби з несумлінною конкуренцією, забезпеченням інформаційної безпеки і правового захисту інтелектуальної власності» [26, с. 48]. Даний підхід вважається неоднозначним, адже незрозуміло яким чином, якими способами та за допомогою яких інструментів має відбуватися боротьба підприємства із недобросовісною конкуренцією. Автор вважає, що дана боротьба повинна відбуватися на державному рівні.

Інші ж розглядають економічну безпеку як наявність конкурентних переваг або систему мір що забезпечує конкурентну стійкість та економічну стабільність підприємства [5; 13; 23]. На нашу думку, це дещо спрощене трактування економічної безпеки. Адже неможливо економічну безпеку порівнювати із конкурентними перевагами здатними забезпечити стійкість та економічну стабільність підприємства. Дійсно, як вже зазначалося, вона може виступити в якості конкурентної переваги, проте забезпечити конкурентну стійкість вона може лише у поєднанні із іншими конкурентними перевагами.

На нашу думку найбільш точним є визначення О.М. Ляшенко, який під економічною безпекою підприємства вбачає «стан ефективного використання його ресурсів та існуючих ринкових можливостей, що дозволяє запобігти внутрішні і зовнішні загрози і забезпечує його тривале виживання і стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії» [17, с. 98]. На відміну від інших підходів даний акцентує увагу на тому, що неможливо повністю стовідсотково захистити діяльність підприємства

від впливів зовнішнього середовища, адже воно характеризується високим ступенем невизначеності, динамізму та складності.

У подальших розробках Ляшенко О.М. приділяється окрема увага наявності взаємозв'язку та взаємозалежності між розвитком підприємства та його економічною безпекою, тож зауважимо, що розвиток та економічна безпека дійсно є важливими характеристиками підприємства як відкритої системи. Проте, в той же час відмітимо, економічна безпека по своїй природі відіграючи захисну (охоронну функцію) може негативним чином впливати на розвиток підприємства, істотно гальмуючи його темпи.

Автор цілком погоджується із думкою науковців [18, с. 94-94], які економічну безпеку підприємства вбачають її як «...міру економічної свободи», під якою розуміють «...можливості економічного вибору, що визначається набором доступних альтернатив, при цьому, відсутність або обмеженість можливостей вибору свідчить про низький рівень економічної свободи».

Виділяють також вузькофункціональні підходи, які розглядають окремі аспекти економічної безпеки. На сьогоднішній день широкого розвитку набули підходи щодо визначення сутності економічної безпеки підприємств в залежності від сфери діяльності, форм власності та розмірів. Безперечно виділення вузькофункціональних напрямків є необхідною, адже вони дають змогу більш детально зрозуміти сутність економічної безпеки певного виду діяльності та чітко окреслити механізм її забезпечення. Недоліком даних напрямків є неузгодженість авто-

рів у розумінні сутності економічної безпеки, тому виникає велика розбіжність між засобами її забезпечення для різних видів діяльності.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** В ході дослідження встановлено, що поняття економічної безпеки має досить широкий спектр трактувань, адже почало досліджуватися на терені вітчизняної науки недавно. Вважаємо що економічна безпека є комплексним поняттям, яке безпосередньо пов'язане із впливом зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства. А стан економічної безпеки відображає взаємозв'язок між внутрішніми інтересами господарюючого суб'єкта та інтересами суб'єктів зовнішнього середовища. Отже, економічна безпека господарюючого суб'єкта відображає взаємозв'язок та взаємозалежність ступеня його економічного розвитку та міри економічної свободи. Де під економічним розвитком ми розуміємо рівень та ефективність використання складових потенціалу підприємства, а під мірою економічної свободи – гармонізацію інтересів підприємства із інтересами інших господарюючих суб'єктів.

Забезпечення прибутковості, конкурентоспроможності підприємства, його стійкості до змін ринкової кон'юнктури визначають економічні інтереси підприємства. Свочасне виявлення, попередження і нейтралізація різних видів загроз які дестабілюють діяльність підприємства і загрожують його економічним інтересам, визначення шляхів формування ефективної системи економічної безпеки, механізмів та інструментів її ефективності повинні стати перспективами подальших досліджень.

### Список літератури:

1. Алексеенко В. Система защиты коммерческих объектов / В. Алексеенко, Б. Сокольский; под ред. В.К. Сенчагова. – М.: ЗАО «Финстатинформ», 1992. – 195 с.
2. Барсуков В.С. Обеспечение информационной безопасности / В.С. Барсуков – М.: ТЭЖ, 1996. – 271 с.
3. Батурин Ю.М. Компьютерная преступность и компьютерная безопасность / Ю.М. Батурин, А.М. Жоздишевский. – М.: Юридическая литература, 1991. – 297 с.
4. Белов В. Правовая охрана конфиденциальной коммерческой тайны / В. Белов, А. Полянский // Право и экономика. – 1993. – № 13-14, с. 12-21. – № 15-16, с. 8-27.
5. Белокуров В.В. Структура функциональных составляющих экономической безопасности предприятия [электронный ресурс] / В.В. Белокуров. – [Электронный ресурс]. – [Режим доступа]: <http://www.safetyfactor.ru> – 20.01.2005.
6. Бендіков Л. Економічна безпека промислового підприємства / Л. Бендіков // Консультант директора. – 2000. – № 2(110). – С. 7-13.
7. Белов О.Ф. Економічна безпека України: пріоритети та механізми забезпечення / О.Ф. Белов // Матеріали конференції: «Поглиблення ринкових реформ та стратегій економічного розвитку України до 2010 року». – Т. 1. Ч. II. – К., 1999. – С. 121-128.
8. Василевский И.В. Найти и обезвредить. Техника защиты информации / И.В. Василевский // Система безопасности. – 1995. – № 6. – С. 11-15.
9. Василец В.И. Методические основы обеспечения конфиденциальности производственной и коммерческой деятельности акционерного общества / В.И. Василец, В.Н. Голованов // Вопросы защиты информации. – 1994. – № 1. – С. 5-11.
10. Гавриш В.А. Практическое пособие по защите коммерческой тайны / В.А. Гавриш. – Симферополь: Таврида, 1994. – 153 с.
11. Горячев В.С. Информация и ее защита / В.С. Горячев // Вопросы защиты информации. – 1994. – № 2. – С. 13-18.
12. Деружинский В.В. Основы коммерческой тайны: Практическое пособие для предпринимателя / В.В. Деружинский, В.А. Деружинский. – Минск: Высшая школа, 1994. – 214 с.
13. Економічна енциклопедія в 3-х томах / відповідальний редактор С.В. Мочерний. – Київ: Видавничий центр «Академія». – Т. 1. – 2000. – 863 с.
14. Забродский В. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы / В. Забродский, Н. Капустин // Бизнес-информ. – 1999. – № 15-16. – С. 35-37.
15. Ковалев Д. Экономическая безопасность предприятия / Д. Ковалев, Т. Сухорукова // Экономика Украины. – 1998. – № 10. – С. 48-51.
16. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: Монографія / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.
17. Ляшенко О.М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: Монографія / Л.О. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.
18. Ляшенко О.М. Простір планування щодо цілей управління економічною безпекою підприємства / О.М. Ляшенко, Є.І. Овчаренко, Н.В. Прус // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 5. – С. 93-96.
19. Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность) / под ред. Е.А. Олейникова. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «ИнтелСинтез», 1997. – 288 с.
20. Ракитянский Н. Защита коммерческой тайны / Н. Ракитянский // Журнал для акционеров. – 1992. – № 3. – С. 37-39.

21. Соколенко Т.М. Економічна безпека підприємництва в умовах транзитивної економіки / Т.М. Соколенко // IV Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція: «Науковий потенціал України 2009». – [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: <http://intkonf.org/kand-ped-n-sokolenko-tmekonomichna-bezpeka-pidpriemstvavumovah-tranzitivnoyi-ekonomiki>
22. Соловьев Э. Коммерческая тайна и ее защита / Э. Соловьев – М.: Главбух, 1995. – 112 с.
23. Сухорукова Т.Г. Концептуальный взгляд на экономическую безопасность предприятия / Т.Г. Сухорукова // Залізничний транспорт України. – 1998. – № 2-3. – С. 9-12.
24. Тамбовцев В.Л. Объекты безопасности России / В.Л. Тамбовцев // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 45-54.
25. Шаваев А.Г. Концептуальные основы обеспечения безопасности негосударственных объектов экономики / А.Г. Шиваев. – М.: Академия экономической безопасности, 1994. – 281 с.
26. Шлыков В.В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия / В.В. Шлыков. – СПб.: «Алетейя», 1999. – 138 с.
27. Шлыков В. Экономическая безопасность предприятия (во что обходится хозяйствующим субъектам защита собственности и способы минимизации возможных потерь) / В. Шлыков // РИСК. – 1997. – № 6. – С. 61-63.
28. Шульга І.П. Економічна безпека підприємства як економічна категорія / І.П. Шульга // Академічний огляд. – 2010. – № 2(33). – С. 37-44.
29. Ярочкин В.И. Предприниматель и безопасность / В.И. Ярочкин – М.: Экспертное бюро, Ч. 2, 1994. – 132 с.
30. Ярочкин В.И. Система безопасности фирмы / В.И. Ярочкин. – М.: Ось-89, 1997. – 185 с.

**Ткачук А.Ю.**

Житомирский государственный технологический университет

## ЭВОЛЮЦИЯ ПОДХОДОВ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ СУЩНОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

### Аннотация

Исследованы исторические предпосылки формирования понятийного аппарата в сфере экономической безопасности предприятия. Рассмотрены подходы ученых-экономистов современности к сущностному наполнению понятия экономической безопасности. Проведен критический анализ основных определений с указанием их сильных и слабых сторон. Осуществлено обобщение существующих подходов к определению сути экономической безопасности и предложено авторское видение данного понятия. Определены основные направления дальнейших исследований в области экономической безопасности предприятия.

**Ключевые слова:** экономическая безопасность предприятия, защитный подход, ресурсно-функциональный подход, комплексный подход, узкофункциональный подход.

**Tkachuk A.Yu.**

Zhytomyr State University of Technology

## EVOLUTION OF APPROACHES TO DEFINITION OF NATURE ECONOMIC SECURITY

### Summary

The historical background of the formation of the conceptual apparatus in the area of economic security. The approaches of economists of our time to the essential content of the concept of economic security. A critical analysis of the basic definitions indicating their strengths and weaknesses. Done generalization of existing approaches to defining the essence of economic security and suggests the author's vision of the concept. The basic directions for further research in the area of economic security.

**Keywords:** economic security, protective approach, resource-functional approach, a comprehensive approach, narrowly functional approach.